

A fosztóképző körüli bonyodalmak

Kiefer Ferenc

ELTE-MTA Elméleti Nyelvészeti Tanszék

Tudott dolog, hogy a fosztóképző társulhat főnévvel (*fületlen, nyeletlen*), melléknévvvel (*bátortalan, hűtlen*) és igével (*vasalatlan, megoldatlan*). Főnévi alapszó esetében, amikor a főnév valamilyen tárgyat jelöl, a fosztóképzővel való toldalékolás lehetőségét a rész-egész viszonytal szokás magyarázni. A csészének van füle, a kapának van nyele, de van *fületlen csésze* és van *nyeletlen kapa* is. A fosztóképzővel történő toldalékolás olyan rész-egész viszonyt tételez fel, amely lehetővé teszi a szóban forgó rész leválasztását. Ez a rész-egész viszony azonban csak tárgyak nevei esetében játszhat szerepet, de még ebben az esetben is csak ritkán meghatározó: a **kéménytelen ház*, **ajtótlan szekrény* helytelen alakzatok. A rész-egész viszony a toldalékolásnak legfeljebb csak szükséges, de nem elegendő feltétele. Mivel nem tudjuk kijelölni azoknak a főneveknek a körét, amelyek a fosztóképzővel toldalékolhatók, a képzés nem tekinthető termékenynek. Elvont főnevekből fosztóképzővel képzett melléknemeknek gyakran van antonim párjuk: *barátságos – barátságtalan, jogos – jogtalan, igényes – igénytelen*, de egyik alakzat sem tekinthető szemantikailag transzparensnek. A *barátságos* jelentése éppúgy nem vezethető le a *barátság* és a *-(V)s* képző jelentéséből, mint ahogy nem vezethető le a *barátságtalan* jelentése sem a szó elemeinek jelentéséből. Ha viszont ismerjük a *barátságos* jelentését, akkor a *barátságtalan*-ét is tudni fogjuk és viszont. A morfológia erről az összefüggésről megfeleltetési szabályok segítségével adhat számot. Ilyen megfeleltetési szabályokra *-i* képzős melléknévből, illetőleg tárgyas igéből produktív módon képzett fosztóképzős melléknemek esetében is szükség van. Az *udvariatlan* nem az *udvari*, hanem az *udvarias* tagadása, hasonlóképpen a *vasalatlan* nem a *vasal*, hanem a *vasalt* tagadása, tehát a következő antonim párokat kapjuk: *udvarias – udvariatlan, lovagias – lovagiatlan*, ill. *vasalt – vasalatlan, kezelt – kezeletlen, tanult – tanulatlan*. A megfeleltetési szabályok feltételezése a morfológiai szabályrendszer újragondolását teszi szükségessé.